

Oponentský posudek na habilitační práci

PhDr. Kamila Vránková, Ph.D.

Metamorphoses of the Sublime: From Ballads and Gothic Novels to Anglo-American Children's Literature

Monografie Kamily Vránkové o metamorfózách vznešena v anglo-americké literatuře je výsledkem dlouholetého projektu studia tohoto tradičního filozofického a literárního konceptu. Habilitační práce sestává z deseti kapitol časově a žánrově široce rozkročených článků a studií již dříve publikovaných v různých národních i zahraničních odborných časopisech. Jejich sjednocujícím pojítkem je právě koncept vznešena („*the sublime*“), z jehož perspektivy v celé komplexní šíři jeho významu jsou pak nahlížena známá i méně známá díla z převážně anglické ale i americké literatury od počátků ve středověké baladě po současnou populární tvorbu pro dětské čtenáře. Zastřešení pojmem vznešena vysvětluje zároveň záměr monografie.

Výchozí teoretické předpoklady osvětluje první kapitola. Zatímco v češtině „vznešeno“ jako termín není příliš frekventovaný pojem a vyžaduje rozšířenou definici, v anglicky psané práci termín „*the sublime*“ je tradičně chápán jako estetická kategorie a zároveň jako transgresivní kategorie ve všech humanitních a uměleckých oblastech. Ve čtyřech podkapitolách autorka prochází důležité vývojové fáze a proměny konceptu vznešena v jeho estetickém, filozofickém a psychologickém aspektu od Longina k zásadnímu rozvoji v dílech anglických teoretiků 18. století, ale i u Kanta a Emersona, a dále až po vliv vznešena na moderní kritické teorie převážně francouzských poststrukturalistů druhé poloviny 20. století. Jako jednotící element sublimní zkušenosti vidí autorka důraz na intenzivní pocity a obraz prahu, hranice či přechodu – jako v podtitulu citovaný „tanec na pokraji temnoty“. V cenném přehledu vývoje konceptu, při němž se opírá jak o primární, tak bohaté sekundární zdroje včetně českých anglistů a amerikanistů, sleduje a zvýrazňuje posun jeho obsahu od rétorického umění předat emocionální zkušenost, k transformaci setkání s mocí, pocity strachu a odcizení, až k přítomnosti nepředstavitelného a nevyjádřitelného.

V následujících devíti chronologicky řazených kapitolách se Vránková věnuje hloubkové analýze vybraných, vesměs známých děl anglické a americké literatury zacílené na koncept vznešena k jejich interpretaci. Uvedená pojednání však nejsou úzce zaměřena pouze na samotný obraz vznešena, ale z perspektivy relevantního aspektu vznešena interpretují a hodnotí texty v jejich celkovém kontextuálním a estetickém rámci i v jejich umělecké a morální výpovědi.

Kapitola o středověkých baladách cyklu „Lenore“, a specificky typu známé anglické balady „Demon Lover“ a její české obdoby „Svatební košile“, dokládá na široké škále příkladů z různých evropských literatur a kultur existenci těchto balad jako evropského archetypu, byť v různých obměnách a časových proměnách, hlavně mezi středověkou a pozdější romantickou podobou jejich ztvárnění. V tomto duchu komparace se nese jejich analýza, vždy s důrazem na jednotlivé varianty baladického cyklu vzhledem k aspektům vznešena. Ukazuje, jak tyto balady odrážejí etymologii anglického pojmu „the sublime“ ve spojení s externími limity a psychologickými hranicemi vědomí podle J. B. Twitchella, v pocitech strachu, bezmoci a temnoty podle Burkea, a podobně v liminálních fázích přechodu mezi životem a smrtí, přirozenem a nadpřirozenem podle teorie životního rituálu.

Analýza románu Mary Shelley *Frankenstein*, jakkoliv zajímavá svou hloubkovou sondou do idejí mysteriózního hororu, se může jevit jako méně přínosná z hlediska pojednání vznešena, kterému se přímo nijak výrazně nevěnuje. Avšak pojednáním o zásadním vztahu mezi svobodou a odpovědností jednotlivce v jádru interpretace tohoto gotického románu se těsně vztahuje k etickému aspektu konceptu vznešena, jak autorka zdůrazňuje v závěru kapitoly.

Naopak analýza románu *Na větrné hůrce* od Emily Brontë jako klasického gotického románu od počátku vychází z jednoho ze zásadních aspektů vznešena – pocitu nejistoty, který je pro tento román definující a vše prostupující. Ať už samotný titul románu, jeho příběh, stav mysli postav, přírodní scenerie a divoké živly i pocity nadpřirozena a znepokojujivá atmosféra, všechny tyto elementy jsou detailně pojednány v samostatných podkapitolách s výsledným závěrem, že protipóly románu a jejich zdvojená interpretace prohlubují jeho mysterióznost a přispívají k zintenzivnění pocitu vznešena.

V páté kapitole sleduje Vránková vznešeno v procesu přechodu od nevinности ke zkušenosti, opět v kanonickém díle, tentokrát americké literatury, Nathaniela Hawthornea a z perspektivy van Gennepovy definice rituálu a Burkeova vznešena jako silných (po)citů, které musíme poznat, abychom mohli proniknout do hloubky své vlastní povahy a moci ji ovládat. V následných podkapitolách analyzuje tuto nelehkou iniciační cestu k poznání a přijetí vlastní identity v několika Hawthorneových povídkách, některých převyprávění starořecké mytologie a v románu *Mramorový faun*. Dospívá k závěru, že Hawthorneovi hrdinové, v duchu americké gotické tradice, musí rozpoznat svou destruktivní moc a přijmout své pochybení, aby mohli pokračovat ve své cestě.

Zatímco *Jana Eyrová* Charlotte Brontë a moderní rozvinutí části příběhu v *Šířém Sargasovém moři* Jean Rhys se v posledních desetiletích interpretuje hlavně z pohledu postkoloniální teorie, Vránková sahá po metafoře v poststrukturalistickém pojetí Paula de Mana jako důležitém nástroji, který podporuje pocit nejasnosti a nereálnosti, a tak brání redukci významů na význam jediný. Metafora moře a ostrova jako izolace protagonistů v *Šířém Sargasovém moři* rezonuje s portrétem Bertu jako šíleného monstra v *Janě Eyrové*. Vztah mezi oběma romány dále nahlíží z hlediska dialogické povahy románu podle Bachtina a

dalších teoretiků, opět zdůrazňující nejednoznačnost významů. Zdroj vznešena zde nachází v pohybu od externí reality ke skrytým historickým a společenským konfliktům a znepokojivým sférám ducha.

Ve zbývajících čtyřech kapitolách se autorka obrací od známých děl minulosti k současné literatuře pro děti a mladé čtenáře, avšak se stejným zaměřením na aspekty vznešena, zde hlavně ve vlivu znovu populárních gotických prvků. Nejprve se zabývá žánrem fantasy, jehož kořeny sleduje od orální tradice přes strašidelné pohádky 18. a 19. století i ve spojitosti s gotickým románem. Na odkazech k desítkám pohádkových cyklů různých autorů shrnuje sublimní prožitek pro čtenáře ve spojení se světem jinakosti a v etických hodnotách takových vztahů, v pozornosti k multiplicitě významů a jejich vztahu k situacím v moderním světě. Další skupinu dobrodružných příběhů fantasy tvoří cestování v čase, ať už v podobě cesty, (rytířské) výpravy, snu o přesunu v čase do starého domu, zahrady, setkání s lidmi z minulosti a dosažení cíle spojeného s rituálem dospívání nebo ideje věčného návratu, které všechny Vránková debatuje na základě Bachtinovy analýzy chronotopu a dalších teorií. Tato kapitola by si vzhledem ke své tematické bohatosti zasloužila přehledné závěrečné shrnutí, rovněž s pohledem na roli vznešena. Příběhy jiných světů v deváté kapitole naopak sublimní zkušenost zvýrazňují již ve své podstatě, jak zdůrazňuje autorka, překročením limitů imaginace, při chápání vznešena jako liminální zkušenosti. Vnímání vznešena zde plní i didaktickou funkci. Výrazný potenciál pro využití sublimní zkušenosti v literárním zpracování nachází Vránková v populárním románovém cyklu pro mladé čtenáře *Harry Potter* J. K. Rowling, ale i v cyklech povídek dalších dvou amerických autorů Chrise Priestleye a Lemony Snicketa. Důležité aspekty vznešena poskytuje u Rowling setkání s tajemným světem čarodějů a kouzel v boji dobra a zla, obavy pramenící z absence rodičů, z kontrastu známého světa a nejisté identity, jak Vránková ukazuje v hloubkové analýze z perspektivy využití prvků gotického románu, fantasy a psychoanalýzy. V etickém duchu vznešena dosáhne hrdina svého cíle v podobě morálního vítězství a vlastní integrity. V těchto kapitolách zabývajících se současnou tvorbou pro mladé čtenáře považují za zvláště cenné zvýraznění spojitostí s tradicí gotického románu, proměn jeho konceptů a jejich současné aplikace v samotných příbězích i v jejich analýze.

Moje předchozí nutně zkratkovitá shrnutí jednotlivých kapitol monografie nemohou pojmut celou šíři a hloubku náročných analýz desítky autorů a děl anglické a americké literatury, které tato práce předkládá. Přichází s perspektivou z úhlu pohledu vznešena, který byt převážně vychází z klasicistní Burkeovy koncepce, poskytuje inovativní jednotící spojnici pro řadu starších kanonických textů a vlivných, ale i méně známých současných románů a cyklů povídek pro mladé čtenáře. Jakkoliv je samotný koncept vznešena pojem velmi široký, způsob jeho uplatnění v zde nabízených interpretacích vnáší hlubší, vícerozměrný etický náboj do dnešní literárněvědné debaty, z níž se v současné době často vytrácí. Jako vědecká práce splňuje monografie dr. Vránkové všechna kritéria výzkumu na široké bázi literárněvědných studií, literární teorie tradiční i moderních kritických teorií. Všechny tyto

aspekty literárněvědné práce a debata mezi nimi jsou v celé tematicky obsáhlé monografii intenzivně a úspěšně uplatňovány.

Habilitační práci paní PhDr. Kamily Vránkové, Ph. D. jednoznačně doporučuji k dalšímu řízení.

V Brně 8. listopadu 2021

prof. Mgr. Milada Franková, CSc., M. A.